

Археологът, находката, науката

Магдалина Станчева

Много археологически богатства лежат в българската земя. Вести за нови интересни находки изпращат постоянно почти всички нейни краища. Тази земя захранва със силни сокове българската археологическа наука. Тя може да я изведе в челните редове на световната наука, така че да се внесе огромен принос за развитието на самата археология, на историята, на изкуствознанието.

На съвременния български археолог се е паднало щастието да черпи с пълни шепи от тези богатства. Всичко днес осигурява интензивност на археологическите изследвания на терена. Такава интензивност е непозната в миналото не само у нас — млада страна с млади науки. Такава интензивност може да съперничи на много страни с богати археологически традиции.

Възможностите за развитие на българската археология теоретически и практически са неограничени. Изследователската работа на терена — разкопките, имат необозрима перспектива. Само малка част от местата, съдържащи археологически находки, могат да бъдат обхванати от тях. Засага не е възможно да се мисли за цялостно изследване чрез разкопки дори на една отделна епоха. Нещо повече — много находища със старини остават все още неизвестни, извън регистрите и картите на археологическите паметници.

И така изворът е неизчерпаем. Но полезният коефициент на бликащите води се обуславя от намесата на хората, на личностите, които „правят“ археологията. Мощният поток от скъпоценна информация, който извира от нашата земя, може лесно да се разпилее, без да се извлече от него максимална полза.

„Улавянето“ на тази информация зависи в много голяма степен от археолога, който непосредствено ръководи разкопките. Процесът на откриването на един археологически паметник е много специфичен. Находката съвсем не се свежда, както мнозина мислят, до една „мъртва“ вещ, която се освобождава от оковите на насипите и започва да съществува явно и обективно за света — за археолога откривател и за всички останали. Находката е едно динамично явление, чиито елементи съвсем не са равностойни по своята трайност. И не само защото при самото ѝ откриване тя е изложена на разрушителни процеси, които са били спрени или забавени и които отнемат видимо или невидимо елементи от нея. Но и затова, защото само една част от находката е материална, а другата е процес, движение, обратен път към някакво преди столетия и хилядолетия спрямо действие — събитие, исторически момент или просто към някакъв миг от минал живот. Тленно и нетленно са примесени по такъв начин в археологическото откриване, че е трудно да се отделят.

Тук лесно може да се възрази, че обект на археологическото дирене са именно материални, материализирани прояви на миналото. Но при разкопките може да се проследява и сложното взаимоотношение на тези материализирани елементи на един процес, на едно действие в миналото. Връзките между нещата са достъпни за схващане, за опознаване само за непосредствено ръководещия разкопките археолог. Разбира се, той може да ги „фиксира“, да ги документира по различни начини и така да ги направи достъпни и за други, неписъстващи на процеса на разкопаването. Но археологът разкопвач фиксира и документира онова, което вижда, и сам преценява за интересно и съществено.

Субективният момент на забелязване, на откриване, на оценка играе много голяма роля.

XVI и XVII в. — ИЕИМ, VI, 1963, с. 204; Евгения Попова, Два бакърджийски рода от Шумен. — ИИМ, Шумен, т. V, 1972, с. 179, обр. 1—2.

⁵ Б. Недков, Османотурска палеография и дипломатика, С., 1966, I, с. 56.

⁶ Ив. Георгиев, Б. Ачков, Узунджовският панаир в светлината на новоиздирени до-

кументи. — ИИИ, т. 19, 1967, с. 167.

⁷ М. Андреев, Д. Ангелов, Цит. съч., с. 315; М. Хр. Неделчев, Из стопанското минало на Ловеч. — Сб. Ловеч и Ловчанско, II, 1930 г., с. 131; Г. Д. Гълъбов, Два турски документа от XVII в. за стопанската и обществената дейност на българските занаятчии — ИИИ, т. 18, 1967, с. 289.

Ако се поставят двама археолози при еднаква археологическа даденост, едва ли те ще доставят еднаква писмена и образна информация.

Такова твърдение може да изглежда съвсем парадоксално, като се има пред вид колко много ние археолозите се позоваваме и настояваме на обективната даденост — находката. Наистина, ако се вложи в тази дума едно опростено съдържание, ако находката е само вещ или вещи, а не и онази сложна връзка между тях, която разкопките повечето пъти задължително разрушават, резултатът от един такъв експеримент би бил еднаква или съвсем близка информация. Но в наши дни едва ли бихме могли да си позволим да спрем при едно такова разбирание за находката. Именно когато нейното съдържание се схваща в широк смисъл, би се разпиляла пред неவிждащите очи скъпоценната информация, която тя носи.

Фатална ли е тази субективна зависимост? Всички разкопки носят след себе си толкова много безспорни, ясно уловими, материални резултати, че понякога е трудно въобще да се предполага, че има пропуски при наблюденията. Пред една изобилна документация, пред самите находки пропуските стават недоказуеми. И все пак никой археолог не би могъл категорично и твърдо да заяви, че никога не е направил пропуски при наблюденията си на разкопки. Само че всеки от нас вижда според възможностите си да вижда. Не може да има никакво съмнение, че опитът, знанията играят голяма роля. Но безспорно е също, че повече вижда не само обученото, но и надареното око.

Много голямо значение има също така добросъвестното и честно поведение на археолога. Противоположността на това поведение не би могла да се определи нито като недобросъвестност, нито като нечестност. Противоположността е просто да следваш при наблюдаването и оценяването логиката на по-рано установени факти. Готовността да се приеме и регистрира неочакван факт, противоречащ на вече установеното или на собственото ни убеждение, е дълг на разкопвача. Не всичко изглежда логично, обяснимо, разбираемо по време на разкопките. Да се приеме възможността за безкрайни варианти в явленията на миналото, а не да се търси начин да се вкарат наблюденията в предварително създадена схема — това значи да се уважат правата на находката, нашия основен извор при научното дирене. А разкопките се извършват в отрязък от време. Те имат своя собствена динамика. Картината се сменя като на филмова лента, възвръщане на отминалите кадри в тяхната първоначална цялост не е възможно.

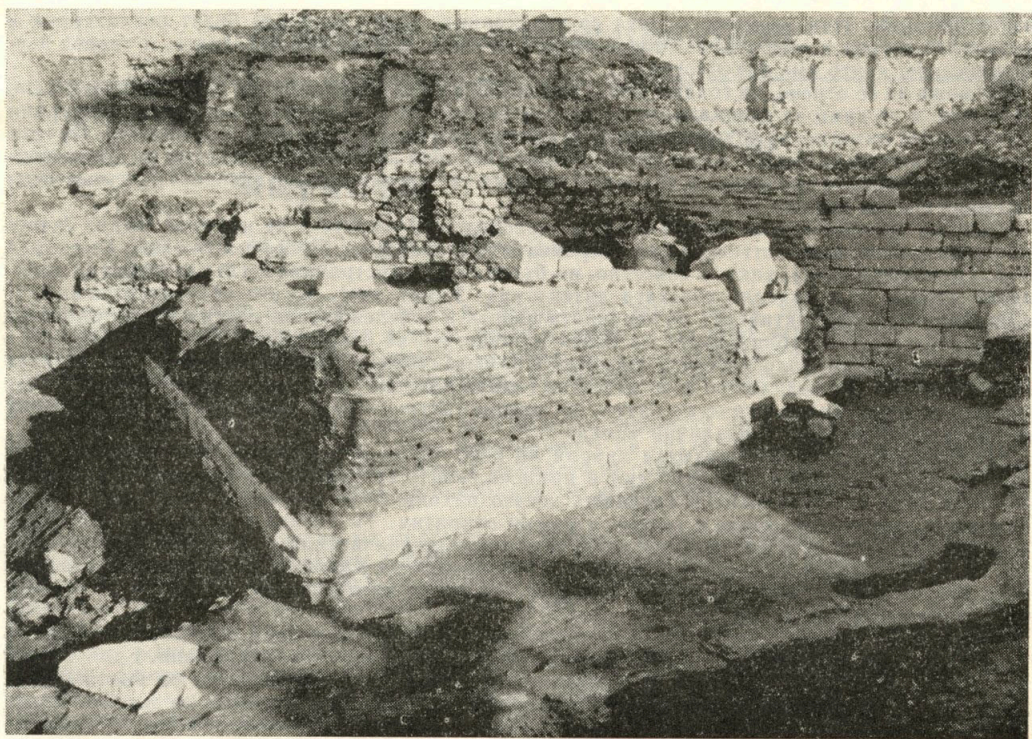
Разкопките са творчески процес от огромно значение за научното изследване. Независимо от всичко, с което следващите етапи на лабораторна и кабинетна работа подпомагат това изследване, още на терена се зараждат голяма част от идеите, съображенията, заключенията. Те могат да бъдат коригирани и даже съвсем отхвърлени в следващите етапи на обработка на данните. Но нищо не стимулира и не подпомага така търсенето на научната истина, както непосредственият контакт с първоизвора на археологията — находката, взета в широк смисъл на думата и — *in situ*. Именно по време на разкопки се долавят онези субтилни връзки между отделните факти, които в момента се разкъсват като в съзнателно предизвикана, но необратима химическа реакция. Те от своя страна предизвикват други вериги на мисловни процеси, които приближават към разбирането и осмислянето на наблюденията.

В тази особеност на археологическото изследване се корени според мен това толкова коментирано — защищавано и оспорвано — авторско право на археолога разкопвач. Много поточно и с по-високо изискване към археолога би било, ако се нарече то авторски дълг. Ако правото е извоювано с един съвсем нелек труд, дългът следва от много по-важни съображения, съображения в интереса на науката. И още — авторският дълг е много по-голям от авторското право.

Но авторското право не може да означава монопол върху находката, взета в цялата ѝ сложност. Авторският дълг налага да се изтръгне от археологическите открития в процеса на разкопаването и след това максимален научен резултат. А това не е по силите на един-единствен изследовател. В наши дни пътищата, по които се изследват находките, са толкова разнообразни и специфични, толкова много нови науки присъединяват възможностите си към археологията, че ролята на ръководителя на разкопките става още по-отговорна. Да се осигури съучастието на различни специалисти става негово първостепенно задължение. При това трябва да се признае, че е трудно да се задържи това съучастие на степената на „техническо“ сътрудничество. Творческият и изследователски момент в работата на привлечените сътрудници от други области им дава права, които трябва да се защитат, а не да се омаловажават. Археологията не е наука за индивидуалисти, тя е наука на творческо сътрудничество. И това съвсем не намалява възможностите за ярко, талантливо индивидуално проявление.

Работата на терена — разкопките — са голямата първа глава на научното изследване. Трудно е да се превървяла на други продължението на този единен процес, който завършва вече далеч от разкопките. И в тази особеност на археологията се съдържат моменти, които увеличават отговорностите.

Днес почти всички археологически кадри, с които разполага нашата страна, ръководят

Западната порта на крепостната стена на Сердика, сн. М. Станчева

или участвуват в разкопки. Така млади и възрастни, опитни и неопитни, хора с различен научен потенциал застават лице с лице с археологическата находка, в една или друга степен се разпореждат с нейната съдба, придобиват авторски права и поемат огромна отговорност и дълг към науката. За чест на българските археолози трябва да се каже, че почти без изключения у тях гори и свети любов към професията. Това е добър залог. Но колко много неща са нужни, за да бъдем на висотата на дълга си!

За съжаление измамни привидности могат да внесат успокоение и самоуспокоение. Всеки мери нещата според аршина си. Много пъти нашите грешки и пропуски са неуловими, следите им се заличават в самия процес на работата. Идва ред и на публикацията. Действително вещеведението у нас е отдавна отречено. Но археологията е между науките, които имат традиции, и то традиции, създадени от авторитетни учени. Вещеведската традиция съвсем не е преодоляна на практика. Пък и тя намира в много отношения оправдание в самата материя, с която борави археологическата наука. В известен смисъл се наблюдава някакъв своеобразен рецидив на вещеведението. (Така е по-лесно!) Но това още не е науката — археологията, а само част от нея.

Разбира се, явен е стремежът да не се спре и свърши с описанието, да се обвържат находките с историческа интерпретация. Така понякога към описанието се прикачват елементарни и примитивни умозаклучения. Наличието на бравда между находките става доказателство, че са сечени дърва, а откриването на гробове с прости накити и на други със скъпи в един и същ некропол показва класови различия. Така ние археолозите си мислим понякога, че със свои оръжия сме оцелили отдавна откритите истини. В такива случаи може би е за предпочитане да се ограничи човек с едно добросъвестно направено описание, отколкото да пришива към него с бели конци някакви общи положения.

Но срещу публикации, които имат формата на каталози, се обявяват мнозина и на първо място историците. От археолога се очаква — и с право — научен коментар на находката. Коментар, който да я постави в отношение с други археологически факти, а после — и с исторически. Това са елементарни изисквания, които не изчерпват възможностите за научна

интерпретация. Или по-точно — това са изисквания, които могат да бъдат реализирани в различна широта и дълбочина според възможностите, които дава находката, и според възможностите, които има археологът.

Не може да се отрече, че голяма част от археологическите публикации са непривлекателни за четене и не само за специалисти от сродни науки, но и за самите археолози, тренирани на такъв род литература. Дълги описания, неточен израз, несъществени подробности. По този начин ние печатаме, но нас не ни четат. Разбира се, това не прави чест не само на археолозите, но и на мнозина историци, в чиито публикации се чувствава непознаването на съществени археологически факти.

Дълг на археолозите си остава обаче да преодолеят рутината и да намерят такива форми на публикуване, които отговарят на съвременните изисквания. Добри постижения безспорно има. Но лошата слава, както е известно, по-бързо се разпространява и хвърля сянка на недоверие изобщо към археологическата литература. Тъкмо днес, когато археологията има такава изключителна активност на теренната работа и забележителни постижения, трябва да се направи усилие публикациите да бъдат на висотата на откритията.

А висотата на археологическите открития в нашата страна е наистина шеметна. Последните години са дали по количество и по качество такива находки, които ще оставят траен отпечатък в световната археологическа наука, ще изменят затвърдени схващания, ще открият нови аспекти на културата в различни епохи.

Но една забележителна находка хвърля ли блясък си и върху публикацията, и върху нейния автор? Какъв е неговият дял в приноса, който се прави с публикуването ѝ? Тези въпроси имат място особено в случаите, когато находката не е намерена при разкопки, а случайно, както често става с големи и важни открития. Тя попада в ръцете на археолога и поема чрез него своя път към науката. И колкото по-значителна е находката, толкова по-дълго тя привлича и задържа върху себе си вниманието на много изследователи. Често първата публикация се забравя, ако не съдържа съществен изследователски принос. В какво е тогава заслугата на автора ѝ?

При всички такива случаи една добросъвестна и точна публикация е вече успех. Находката влиза в научен оборот. Но такива публикации имат и отрицателни страни. Една от тях е, че находката поема път към международната наука без особена слава за българската.

Самият автор остава при подстъпите на науката. За съжаление мнозина си мислят, че самата находка е в състояние да ни изведе до нейните върхове. И понеже такъв род публикации намират прием в изданията с полагащото им се предимство, изгражда се измамно самочувствие. Ето я опасността: да пишем за важни неща и да си мислим, че сме написали нещо важно; да описваме надълго и широко и да си мислим, че сме написали голям труд. . . Явно е, че археологическите богатства на страната ни не се превръщат автоматически в лаврови венци на челото на археолога.

Трудно е да се завърши с изводи и препоръки. Зависимостта археолог — находка — наука се оказва много сложна и чувствителна поради спецификата на археологическите методи, поради необратимостта на процеса на откриването на находката. Тя поставя археолога в отговорно положение. В нашата обетована за археологията земя правата му са в същност тежки задължения. Да се опитаме да разсъждаваме така, с всички произтичащи от това последствия в практиката на работата — това вече би било основание за оптимизъм.